

УДК 378.124:378.147.11

РОЛЬ ВИКЛАДАЧА В ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Анна Котова

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
пл. Свободи, 4, 61022 Харків, Україна*

Проаналізовано праці з питання організації самостійної роботи студентів, починаючи з другої половини ХХ століття, визначено роль викладача в її проведенні. Описано систему дидактичної взаємодії між викладачем та студентами. З'ясовано умови, необхідні для забезпечення самостійної роботи студентів.

Ключові слова: самостійна робота, викладач, студенти.

Ефективними шляхами підготовки майбутнього спеціаліста відповідно до вимог Болонського процесу є формування у студентів усвідомленої потреби в постійному професійному самовдосконаленні, розвитку творчого потенціалу та професійного мислення, створенню умов для самостійного здобуття знань, умінь та навичок їх застосування на практиці. Цьому значною мірою сприяє ефективна самостійна робота, яка дає змогу студентам закріплювати здобуті знання та застосувати їх на практиці, приймаючи рішення без сторонньої допомоги. Самостійна робота студентів потребує чітко продуманого організаційно-методичного супроводу з боку викладача. Важливо, щоб викладач не тільки надавав своєчасну допомогу в розв'язанні завдань самостійної роботи, але і сприяв цілеспрямованому формуванню в них знань і вмінь щодо її організації.

Питання керівництва та планування самостійної роботи досліджували С. Архіпова, В. Буряк, В. Вертегел, Н. Дайрі, Б. Єсіпов, Л. Жарова, Л. Журавська, А. Іванівська, Н. Калашник, Г. Майборода, П. Підкасистий та ін. Умови ефективної діяльності викладача в педагогічному процесі, зокрема в організації самостійної роботи студентів, вивчали О. Виговська, О. Подзигун та ін. Практичні аспекти підготовки освітян вивчали В. Бар'яхтар, А. Данилевич, С. Сисоєва та ін. Проте необхідно визначити, що в цілому роль викладача саме в організації самостійної роботи недостатньо висвітлена в педагогічній літературі.

Наша мета – висвітлити ідеї прогресивних педагогів другої половини ХХ–початку ХХІ століть про роль викладача в організації самостійної роботи студентів, які можна успішно застосовувати у сучасному навчальному процесі.

Науковці довели, що самостійна робота студентів сприяє успішному досягненню провідної мети навчального процесу: здобути найкращі результати за мінімальний термін. В ефективній організації самостійної роботи студентів “навчальна діяльність викладача не може бути самоціллю, а є тільки засобом підвищення ефективності самостійної навчальної діяльності студентів і носить локальний характер. А саме, слугує активізації пізнавальної діяльності студентів” [6,с.16]. В.Мороз пропонує таку послідовність елементів самостійної роботи:

- створення проблемної ситуації;
- усвідомлення труднощів та визначення проблеми;
- виявлення способу розв’язання проблеми;
- доведення гіпотези;
- перевірка правильності отриманих результатів [6, с. 16].

На його думку, на першому етапі викладач пропонує завдання проблемного характеру або створює проблемну ситуацію, а студенти аналізують завдання, сприймають та усвідомлюють сутність труднощів. Другий етап присвячений організації міркування студентів над проблемою та формулюванню проблеми професійною мовою. На третьому етапі викладач пропонує довести правильність передбачуваного варіанту вирішення проблеми. На четвертому етапі викладач ставить уточнювальне завдання, конкретизує його та узагальнює отримане студентом розв’язання завдання. Студенти доводять чи спростовують варіанти розв’язання завдання. На п’ятому етапі викладач пропонує завдання щодо застосування знань на практиці з метою закріплення нових знань, а студенти перевіряють правильність знайденого вирішення проблеми.

Отже, із традиційної контролювальної функції акцент у діяльності викладача переноситься на формування установок, визначення характеру інформаційного середовища, вибір методів роботи відповідно до сформульованих цілей тощо. Створюючи відповідне навчальне середовище, викладач забезпечує умови для психологічної готовності студентів до самостійної роботи та для розвитку внутрішньої самодіяльності – цільових та вольових установок, прояснення цінностей. Наявність стійких мотивів до навчання є значним чинником для досягнення позитивних результатів у самостійній роботі студентів. У процесі розвитку мотивації функція контролю з боку викладача замінюється різними формами самоконтролю. Для здійснення організації самоконтролю викладач повинен:

- уміти аналізувати діяльність студентів та вносити до неї відповідні поправки;
- уміти визначити місце самоконтролю в навчальному процесі;
- уміти організувати самоконтроль та взаємоконтроль студентів;
- правильно підібрати матеріал для самоконтролю студентів [4].

Під час проведення самостійної роботи важливо грамотно ставити завдання, будувати бесіду, проводити опитування, надавати особам, які навчаються, змогу висловити свої думки до кінця, а не перебивати їх, ставлячи запитання. З огляду на це перед проведенням самостійної роботи викладач повинен уважно проаналізувати уміння та ставлення кожного студента до самостійної роботи, а потім відповідно до психологічних особливостей студентів вибирати конкретні завдання та визначати час на їх виконання. До того ж необхідно формувати у студентів бажання самостійно здобувати знання, виявляти ініціативу та готовність обговорювати результати своєї роботи та проблеми, які виникли під час реалізації самостійної роботи.

Г. Шукіна вважає, що саме через викладача формуються інтереси осіб, які навчаються, та їхнє ставлення до предмета, що вивчають. На її думку, педагог є головною фігурою в забезпеченні позитивного ставлення суб'єктів навчання до навчального предмета, забезпеченні їхньої спрямованості на провідні види навчальної діяльності.

Отже, саме особистість викладача, його ставлення до своєї справи, рівень майстерності зумовлюють в осіб, які навчаються, потребу в знаннях, бажання глибоко та досконало вивчати ту чи іншу дисципліну.

Суб'єкти навчання цінують у викладачах творчий підхід до викладу своєї дисципліни, ерудицію, педагогічну та методичну майстерність, уміння викликати цікавість до здобуття знань, доступно та цікаво викласти новий матеріал, стимулювати осіб, які навчаються, самостійно виконувати досить складні завдання, всебічно осмислюючи різні варіанти рішення.

Науковці [2] вважають, що викладач має бути не стільки носієм інформації, скільки організатором пізнавальної діяльності та науково-технічної творчості студентів. Саме він визначає обсяг та зміст навчальної роботи студентів, регламентує час її проведення, контролює результати.

В. Горбунов зазначає, що самостійна робота як форма навчальної діяльності студентів є ефективною тоді, коли організована відповідно до інтересів та здібностей кожного студента. Науковець акцентує, що треба будувати процес навчання таким чином, щоб з'являлася внутрішня мотивація до навчання. З кожного курсу або дисципліни треба розробити альтернативні варіанти робіт та дати змогу студентові вибирати ті завдання, які йому більше до вподоби.

Велике значення для організації самостійної роботи має професійний рівень викладача, його самоосвіта, уміння організувати пошукову діяльність студентів, зважаючи на власний досвід та установки. Від цього залежить якість рекомендованої літератури, актуальність тематики студентських рефератів, вибір видів та змісту завдань чи проблемних питань. Викладач формує стиль роботи студентів, їхні переконання. В. Горбунов зауважує, що в самостійній роботі студентів передусім треба "орієнтувати на

акуратність, наукову точність, культуру інтерпретації чужих думок та ідей”, на вміння аналізувати та робити висновки з прочитаного матеріалу [1, с. 33].

На думку В. Козакова, у процесі організації самостійної роботи студентів викладач передусім має забезпечити:

- планування самостійної роботи студентів;
- саме організацію самостійної роботи студентів, тобто взаємозв'язок компонентів системи діяльності студентів;
- керування та контроль самостійної роботи студентів з виправленням помилок для досягнення мети роботи;
- передачу інформації, яка забезпечує прийняття рішень студентом. [5, с. 132].

Зокрема, на етапі планування відбувається надання викладачем допомоги у формулюванні мети роботи та проектуванні студентами ідеального результату власної діяльності. Також викладач визначає, які знання, вміння та навички потрібні для її виконання.

Забезпечення педагогічного супроводу під час проведення самостійної роботи студентів вимагає, зокрема, визначення оптимального взаємовідношення між виконавчою та творчою діяльністю студентів, а також використання різноманітних видів навчальної діяльності, які сприяють розвитку самостійності осіб, які навчаються. Науковці зазначають, що на цьому етапі викладач має забезпечити підбір таких методик і завдань, які б орієнтували студентів на свідоме засвоєння матеріалу та на формування здатності використовувати здобуті знання у нестандартних ситуаціях.

Важливе місце в організації викладачем самостійної роботи посідає керівництво та контроль за діями студентів. Функція контролю має особливе значення, тому що саме вона дає можливість робити висновки щодо ефективності роботи студентів. Контроль має здійснюватися послідовно, ретельно, а головне своєчасно. На цьому етапі викладач повинен намагатися заохочувати студентів до самостійної діяльності, а не примушувати їх.

У своєму дисертаційному дослідженні В. Ужик виявила, що для підвищення керуючої ролі викладача до його діяльності слід ввести такі елементи:

- визначення навичок, які мають бути сформовані відповідно до вихідного рівня підготовки;
- розробку вимог до змісту завдань із самостійної роботи студентів;
- розробку вимог до виконання завдань із самостійної роботи студентів;
- контроль за діяльністю та результатами діяльності студентів [7].

Функції викладача залежать також від форми занять. Наприклад, першочергове завдання викладача під час проведення лекцій полягає не в передачі якомога більшої кількості інформації, а у пробудженні та утриманні

уваги аудиторії. Викладач повинен зацікавити студентів, використовувати різноманітні засоби впливу на свідомість студентів для того, щоб зорієнтувати їх на засвоєння знань і самостійне виконання різноманітних навчальних завдань. Під час лекцій науковці визначають такі головні функції викладача:

- конкретизація знань до такого ступеня, щоб можна було чітко усвідомити їхнє практичне значення, що є необхідними передумовами застосування їх на практиці;
- забезпечення певної логіки у розкритті головних ідей теми з висвітлення їхньої наукової сутності й дотримання певних закономірностей засвоєння знань і дидактичних принципів навчання;
- визначення видів навчальної діяльності студентів;
- визначення способів організації та контролю відповідних видів навчальної діяльності та керування ними;
- вибір прийомів стимулювання науково-пізнавальної діяльності студентів;
- відбір матеріалу для самостійної роботи студентів в умовах аудиторних та позааудиторних занять [2].

Щодо практичних, лабораторних та семінарських занять завдання викладача скласти план проведення заняття, визначити питання і завдання до заняття, дібрати відповідну літературу, спроектувати засоби керівництва самостійною пізнавальною діяльністю, форми контролю, організувати консультації.

На початку занять викладач визначає завдання, проблеми, основні питання з теми, яку вивчають, зв'язок нового матеріалу з вивченим. Він організує виступи з доповідями та рефератами, ставить питання, коригує відповіді. Наприкінці заняття обов'язково аналізують доповіді або результати робіт, їх оцінюють, підводять підсумки.

Викладач повинен застосовувати в навчальному процесі різноманітні методи та засоби самостійної роботи, поступово ускладнювати завдання та збільшувати ступінь самостійності в роботі, інструктувати та консультувати студентів, привчати їх до самоконтролю, виховувати у студентів активність, самостійність та ініціативність. Важливо навчити студентів оволодівати знаннями, уміннями та навичками, використовувати їх у практичній діяльності та подальшому навчанні, самостійно працювати з новим матеріалом. Викладач працює і "як керівник, який забезпечує засвоєння особами, які навчаються, системи знань, і як організатор їх самостійних робіт, і як педагог, який навчає їхніх методам та засобам виконання цих робіт" [3, с. 33].

Отже, проведення самостійної роботи вимагає від викладача поміркованості та дотримання головних вимог до її організації. Зважаючи на це, необхідно так організувати процес навчання, щоб студенти, виконуючи завдання, не просто збагачували свої знання, але і шляхом самостійного пошуку оволодівали методами наукового пізнання, формували вміння займатися самоосвітою, розвивали інтерес до творчого підходу в навчальній роботі. Обов'язок кожного викладача – продемонструвати, що готовність до постійного пошуку нового, актуального знання, його опрацювання та вміння застосувати на практиці є дуже важливі для майбутніх фахівців.

1. Горбунов В. М. Учет профиля ВУЗа в организации самостоятельной работы студентов // Самостоятельная работа студентов как приоритетная форма учебного процесса. Вып. 92. Киев, 1992. С. 29–36.
2. Гроздева В. И., Недзельская Р. И., Зотова И. К. и др. Пути совершенствования умений и навыков самостоятельной работы студентов. М., 1982. С. 13–32.
3. Есипов Б. П. Самостоятельная работа учащихся на уроках. М., 1961.
4. Калашник Н. Г., Вертегел В. Л. Самостійна робота – потужний засіб сучасної освіти і виховання: Навч.-метод. посіб. з питань формування естетичних смаків студентської молоді у навчально-виховному процесі. Запоріжжя, 2005.
5. Козаков В. А. Самостоятельная работа студентов и ее информационное обеспечение: Учеб. пособие. К., 1990.
6. Мороз В. Д. Самостійна навчальна робота студентів: Монографія. Х., 2003.
7. Ужик В. А. Педагогические основы организации самостоятельной работы студентов: Дис. ... канд. пед. наук.: 13.00.01. Харьков, 1980.
8. Шукина Г. И. Формирование познавательных интересов учащихся в процессе обучения. М., 1962.

TUTOR'S ROLE IN STUDENTS' INDEPENDENT WORK ORGANIZATION

Anna Kotova

*Vasyliv Karazin National University of Kharkiv
Svobodi square, 4, 61022 Kharkiv, Ukraine*

Works that deal with the problem of independent work organization starting from the fifties of the XX-th century are analyzed in this article. Tutor's role in

students' independent work organization is considered. Didactic system of tutor and students interaction is represented in this work. Conditions for independent work maintenance are analyzed.

Key words: independent work, tutor, students.

РОЛЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ В ОРГАНИЗАЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ В ВЫСШЕМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ

Анна Котова

*Харковский национальный университет имени В. Н. Каразина
пл. Свободы, 4, 61022 Харьков, Украина*

Проанализированы труды по вопросам организации самостоятельной работы студентов, начиная со второй половины XX столетия, определена роль преподавателя в ее проведении. Описана система дидактического взаимодействия между преподавателем и студентами. Определены условия, необходимые для обеспечения самостоятельной работы студентов.

Ключевые слова: самостоятельная работа, преподаватель, студенты.

Стаття надійшла до редколегії 26.06.2008
Прийнята до друку 10.10.2008